

**ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ В. П. ВАХТЕРОВА
НА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Стаття присвячена розгляду педагогічних поглядів В.П.Вахтерова на проблему професійного розвитку вчителів початкової школи; висвітлено та проаналізовано основні ідеї педагогічної концепції педагога-класика щодо розвитку початкової ланки шкільної освіти.

Модернізація сучасної системи освіти, трансформація ціннісних орієнтацій у суспільстві, інтеграція держави у світовий освітній простір зумовлюють необхідність перегляду підходів до існуючої педагогічної теорії і практики організації навчально-виховного процесу. Корисними в цьому сенсі будуть аналіз і використання історико-педагогічного досвіду, оскільки в основі взаємодії історії науки й сучасних процесів лежать історичні закономірності. У зв'язку із цим, виникає необхідність творчого переосмислення педагогічних ідей, розроблених видатними педагогами, ученими, просвітниками минулого. Одним з яскравих представників педагогічної думки, чії погляди, ідеї, концепції знайшли відображення в педагогічній науці та практиці кінця ХІХ – початку ХХ століття, вплинули на їх подальший розвиток, є В. П. Вахтеров. Педагог за покликанням, активний громадський діяч, він був широко відомий як методист, автор багатьох книг для початкового навчання дітей. Виданий ним наприкінці ХІХ століття «Російський буквар» витримав більше 120 перевидань. Велике поширення отримала і його хрестоматія «Світ у розповідях для дітей», інші видання. Теоретико-методологічну базу педагогічної науки істотно збагатили роботи Василя Порфировича: «Основи нової педагогіки», «Моральне виховання і початкова школа», «Як навчити читати і писати», «Наші методи викладання та розумовий паразитизм», «Предметний метод навчання», «Суперечливі питання освіти», «У пошуках покликання» та багато інших.

Численні підручники, методичні рекомендації, статті В. П. Вахтерова були орієнтовані на розгляд різних аспектів освітнього процесу, впливали і продовжують впливати на розвиток початкового навчання в школі, підготовку до професійної діяльності вчителів, їх постійне вдосконалення, проблемні напрями навчання дорослих, рішення суспільних проблем, пов'язаних з освітою в тодішній Росії.

Мета статті: простежити нерозривний зв'язок історії педагогіки із сучасністю на прикладі актуальності поглядів В. П. Вахтерова, відображених у його фундаментальних працях; проаналізувати їх вплив на розвиток початкової освіти в різні історичні періоди, на професійний розвиток учителів початкових класів.

---

* © Примакова В. В.

Спадщина педагога-класика постійно привертала увагу дослідників, хоч у різні історичні періоди оцінювалася неоднозначно. У вітчизняній педагогіці початку ХХ століття різнобічна практична й науково-педагогічна діяльність В. П. Вахтерова отримала високу оцінку його сучасників: М. М. Йорданського, Д. І. Тихомирова та ін. Тоді в публікаціях з'являються відгуки та рецензії, де високо оцінюють його методичні та наукові роботи (Х. Д. Алчевська, П. В. Євстафійєв, Н. В. Чехов та ін.) Пізніше, у 30-40-ті роки ХХ століття, погляди В. П. Вахтерова на виховання та навчання підростаючого покоління вважалися «дрібно-буржуазними» (Ф. Ф. Корольов, Є. М. Мединський, А. В. Ососков). Однак така оцінка змінюється вже в 50-60-ті роки, а спадщина видатного педагога-вченого поступово вводиться в науковий обіг. Після виходу у світ «Вибраних педагогічних творів» В. П. Вахтерова (1986 р.) спостерігається підвищений інтерес до вивчення спадщини класика (С. Ф. Єгоров, Е. Д. Днепров та ін.) [1]. Дослідження його поглядів та ідей відображені в працях сучасних учених (Л. В. Бутуніна, С. А. Мінукова, М. Е. Стеклов, Б. Г. Тебів), не припиняються вони й сьогодні. Однак, незважаючи на ґрунтовний аналіз та пильну увагу дослідників до педагогічної спадщини В. П. Вахтерова, вона й досі залишається недостатньо вивченою та потребує більш детального розгляду. Погляди педагога на роль учителя в розвитку особистості молодшого школяра, необхідність професійного розвитку педагога залишаються актуальними на сучасному етапі, коли створюються нові уявлення про рівень професійної підготовки педагогічних кадрів, важливість їх неперервного особистісного вдосконалення.

В основу різнобічної багатогранної творчої діяльності педагога-класика була закладена ідея «еволюційної педагогіки», що суттєво вплинула на розвиток прогресивної думки того часу та залишається актуальною на сьогодні. Автор схарактеризував це вчення як усвідомлення необхідності й можливості реалізації цілісного розвитку особистості дитини в єдності його внутрішніх і зовнішніх факторів, з урахуванням глибокого знання педагогом особливостей психофізіологічного розвитку молодшого школяра. Саме «еволюційній педагогіці» вчений надавав виняткового значення, підкреслюючи взаємозв'язок усіх накопичених до того часу знань про виховання, розвиток і навчання особистості, оскільки ця ідея мала стати, і згодом дійсно стала основою й надійним інструментом подальших досліджень закономірностей організації педагогічного процесу. Цю думку підтверджує у вступній статті до Вахтеровських «Вибраних педагогічних творів», учений С. Ф. Єгоров, який наголошує: «Не можна не захоплюватися глибиною проникнення В. П. Вахтерова в діалектику педагогічного процесу, філігранністю методики природного експерименту, надзвичайною відданістю справі навчання і виховання підростаючих поколінь, якій він присвятив все своє життя» [2, с.4].

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

У педагогічних працях В. П. Вахтерова знайшли відображення ідеї гуманізації освітнього процесу, розвитку індивідуальності дитини, урахування своєрідності дитячої особистості та багато інших. Ще за часів навчання в семінарії Василя Порфировича захопив народницький рух. Майбутній видатний педагог стверджував, що його педагогічні погляди сформувалися під впливом ідей К. Д. Ушинського й Н. І. Пирогова. Саме в цей період молодий семінарист усвідомлює, що найкращою формою практичного служіння народу є діяльність народного вчителя [3; 4]. Тоді ж зароджується прогресивна для того часу ідея про загальну обов'язкову освіту, що стала ключовою в усій педагогічній діяльності В. П. Вахтерова, визначальною для окреслення основних її орієнтирів.

Розглядаючи освіту, як засіб фізичного, розумового, морального становлення дитини, у своїх працях В.П. Вахтеров неодноразово відзначав велике значення загальної освіти в економічному й культурному розвитку держави й суспільства. Учений невинно наполягав на тому, що освіта мала б будуватися на принципах загальності, обов'язковості й безоплатності навчання, оскільки, на думку педагога, є цінністю державною, громадською, культурною, особистісною [5]. Із часом, на основі прогресивних, демократичних і гуманістичних поглядів у педагога вибудовується певна концепція, що й сьогодні викликає величезний інтерес і певним чином впливає на розвиток сучасної школи, у тому числі початкової.

Як методист початкової освіти, інспектор народних училищ, В. П. Вахтеров не тільки висував прогресивні педагогічні ідеї, але і сприяв їх просуванню та впровадженню в освітній процес. Закликаючи вчителів до створення бібліотек, побудови навчального процесу в школі з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку особистості молодшого школяра, забезпечення зв'язку навчального матеріалу з життям, формування пізнавальної активності й самостійності учнів, Василь Порфирович керувався дидактичними та методичними принципами прогресивної педагогіки 60-х років XIX століття. Пильну увагу він неодноразово звертав на необхідність і специфіку навчання дорослих, пропагував нові ефективні методи навчання, розширення змісту програми загальноосвітньої школи, сприяв створенню громадських установ із позашкільної освіти. Із цією метою, часто виступав перед учителями та громадськістю з доповідями про роль народних читань, бібліотек у просвітництві, про гідну підготовку та важливість професійного розвитку педагогів, цілеспрямовано й невтомно відстоюючи їх право на педагогічну творчість [2; 6; 7].

Дослідниця педагогічної концепції В. П. Вахтерова Л. В. Бутуніна підкреслює значний внесок спадщини вченого в розвиток науково-педагогічної думки, котрий необхідно включити у світовий історико-педагогічний контекст. Педагогічну концепцію видатного педагога вона аналізує як взаємозв'язок і взає-

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

мозумовленість трьох складових, а саме: погляди педагога на освіту, на моральне виховання й на роль учителя в організації ефективного педагогічного процесу, об'єднані ідеєю самоцінності особистості дитини [1]. У цьому контексті, спадщина В. П. Вахтерова представляє величезний інтерес як чинник впливу на розвиток початкової освіти не тільки в навчальних закладах XIX – початку XX століття, але і в сучасній школі. На її розвиток безсумнівно вплинуло активне застосування одного із провідних нині методів, запропонованого В. П. Вахтеровим, що знайшов своє відображення в роботі «Предметний метод навчання» (1907) і перевидавався п'ять разів [2]. У праці автор розкрив сутність прогресивного для того періоду методу навчання, обґрунтувавши необхідність його використання в початковій школі, проаналізувавши його результативність, висунувши ідею про доступність навчання, що отримала надалі широке поширення. Необхідність реалізації принципу доступності, відображеного в сучасній педагогіці, підтверджує прогресивність ідей педагога-просвітителя й важливість їх упровадження в початкову освіту.

Провідною ідеєю вченого було визнання особистості людини найвищою цінністю, здатної до творчого розвитку, розкриття свого потенціалу, до гармонійного розвитку розуму, моральних почуттів і сили волі [1]. Вважаючи початкову народну школу першим та обов'язковим шаблоном єдиної шкільної системи [2], В.П. Вахтеров убачав її функції не тільки в забезпеченні елементарної освіти дітей, а й у розширенні їх кругозору, цілісної картини світу засобами розвитку пізнавальної активності, виховання прагнення до самоосвіти надалі. Усвідомлюючи важливість і глобальний характер окреслених завдань, В. П. Вахтеров розглядав учителя як одну із ключових фігур в організації ефективного педагогічного процесу, висуваючи до нього високі професійні та особистісні вимоги. Основними якостями вчителя, на його думку, повинні бути працьовитість, доброта, м'які і прості відносини з дітьми, розум, знання, такт [2]. Адже вчитель, особливо початкової школи, має справу з тонким, мінливим, тендітним, надзвичайно рухливим і вразливим, чуттєвим і емоційним світом дитячої душі, який треба зберегти, уміло розкривши та розвинувши потенціал, що закладений у ньому.

Теоретичні погляди вченого були підкріплені досвідом викладання в школі. Це дозволило педагогу-класику розглядати процес навчання й виховання зростаючої людини цілісно, системно, висуваючи й обґрунтовуючи педагогічні ідеї, що є актуальними в усі часи. Особлива їх цінність у тому, що зв'язок теорії та практики, безмежний талант ученого, велика любов до людей і віра в педагогіку як засіб духовного зростання кожної особистості дозволили зробити фундаментальні висновки, висловити наукові прогресивні думки, перевірка яких часом засвідчила їх глибину, користь, достовірність, об'єктивність та істинність результатів педагогічного пошуку.

Концепція В.П. Вахтерова знайшла своє продовження в педагогічній творчості його послідовників і однодумців. Ідеї гуманізму, проблемного підходу до процесу навчання й виховання молодших школярів пізніше були відображені у професійній діяльності та педагогічних працях Ш. А. Амонашвілі, Л. В. Занкова, С. Н. Лисенкової. Погляди Василя Порфировича стали орієнтиром для створення педагогічних систем новаторів В. Ф. Шаталова, І. П. Іванова, Є. П. Ільїна.

Таким чином, педагогічна концепція В. П. Вахтерова являла собою систему поглядів педагога на навчання, виховання й розвиток особистості дитини, яка базувалася на принципах визнання її унікальності. Це перегукується з особистісно-орієнтованим підходом до організації навчально-виховного процесу в школі, у тому числі, початкової, що досить активно пропагується сьогодні. Погляди педагога-просвітника містять основи демократичного підходу до освіти дітей і дорослих, досвід вітчизняної педагогіки, досягнення суспільно-політичної й філософської думки вчених ХІХ століття й тим самим відображає наступність, спадкоємність прогресивної думки педагогіки того періоду із сучасністю.

Діяльність ученого сприяла утвердженню в суспільній свідомості нових поглядів на народну школу, як на справу великої культурно-історичної значимості, їх поширення серед народних учителів. Він постійно наголошував на необхідності неперервного професійного зростання та особистісного вдосконалення педагогів. Погляди В.П. Вахтерова на роль учителя в суспільстві, цілі й завдання народної освіти, необхідність та взаємозв'язок загальної та спеціальної освіти не втратили своєї актуальності нині та мають упроваджуватися в процес підвищення кваліфікації вчителів, що, безумовно, вимагає подальшого докладного вивчення.

Література:

1. Бутуніна Л. В. Педагогическая концепция В.П. Вахтерова: дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Бутуніна Л.В. – Смоленск, 2006. – 182 с.
2. Вахтеров В. П. Избранные педагогические сочинения / сост. Л.Н. Литвин, Н.Т. Бритаева. М.: Педагогика, 1987. – 400 с.
3. Вахтерова Э.О. В.П. Вахтеров, его жизнь и работа / Ред. Ф.Ф. Королева. – М., 1961. – 366 с.
4. Пучкова Г.А. В.П. Вахтеров. Страницы биографии // Арзамасская правда. – 1998. – 13 января.
5. Горностаев П.В. Развивающая педагогика В.П. Вахтерова (к 150-летию со дня рождения) // Педагогика. 2003. – № 4. – С. 75-81.
6. Егоров С.Ф. В.П. Вахтеров и педагогика России начала XX века // Советская педагогика. 1983. – № 12. – С. 107-114.
7. Симакова Ю.И. Гуманистическая система начального образования В.П. Вахтерова (1853 1924): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Симакова Ю.И. – Нижний Новгород, 2002. – 231 с.